

D. Andernacht (ed.), Regesten zur Geschichte der Juden in der Reichsstadt Frankfurt am Main von 1401-1519

Review by: מיכאל טוך

Zion / ציון, Vol. (תשנ"ז), סב, חוברת ד, pp. 429-432

Published by: [Historical Society of Israel/](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70043008>

Accessed: 01/12/2011 14:43

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

Dietrich Andernacht (ed.), *Regesten zur Geschichte der Juden in der Reichsstadt Frankfurt am Main von 1401–1519*, I–III, Verlag Hahnsche Buchhandlung, Hannover 1996, XIII+1121 p.

אוסף מונומנטלי זה, מן הגדולים על קהילה ימי ביניים אחת, הופיע זמן קצר לפני שהמחבר נפטר. דיטריך אנדרנכט לא הרבה לפרסם, ועל דייקנותו וזהירותו המופלגת יעיד הערך הגדול 'פרנקפורט על נהר המיין' שפרסם ב'גרמניה יודאיקה', כרך ג.¹ על אוסף הרגסטים' עבד יותר משלושים שנה, כמעט עד יום מותו. שלושת הכרכים שכבר הופיעו, וכרך המפתחות שעתיד להופיע, ישמשו עדות למלומד גדול, שהקדיש את חייו לחקר היהודים בעירו, העיר שבה שימש כמנהל הארכיון העירוני. פרנקפורט, החשובה בקהילות גרמניה בעת החדשה המוקדמת, התברכה בחוקרים משכמים ומעלה, ובראשם איזידור קראקאואר.² האוסף של אנדרנכט מתחיל במקום שקראקאואר סיים. בחירה זו היתה מחויבת המציאות, מכיוון שתעודות רבות שעמדו לרשותו של קראקאואר אבדו במלחמת העולם השנייה. לעומת זאת יודעים אנו היום, לא כמעט בזכות הקפדתו של אנדרנכט לחזור ולקרוא מחדש תעודות שקראקאואר פרסם, שהיו לא מעט פגמים באוסף של 1914. האוסף של אנדרנכט מסתיים בשנת 1519, שנת סיומו של מפעל 'גרמניה יודאיקה' כרך ג, שאנדרנכט היה מחויב לו כחוקר וכידיד. שלא כמו רוב הקהילות העירוניות של ימי הביניים, שגירוש או פוגרום שם קץ לקיומן במהלך המאה ה'ט"ו או בראשית המאה ה'ט"ז, בפרנקפורט המשיכה הנוכחות היהודית כמעט ללא הפסקה. על כן יש המשך לתיעוד, ועתיד להופיע המשך למפעל הרגסטים מפרי עטו של אנדרנכט, עד שנת 1616, לאחר שובם של יהודי העיר בשוך מרד פטמילך (Fettmilch).

שני האוספים, של קראקאואר ושל אנדרנכט, מציגים תפיסה דומה בבחירת מקורות היסטוריים ראויים. קראקאואר עשה שימוש נרחב בספרי החשבונות העירוניים ובפרוטוקולים של בית המשפט המקומי, פעולה חסרת תקדים בפרסומי מקורות של תקופתו. הדבר אינו מעורר אצלנו עוד תשומת לב או השתאות, אך גם היום לא קל יותר מאשר לפני מאה שנה לבדוק סדרות ארוכות של כרכים בכתב יד מרושל ומלא קיצורים.

כזה הוא אוסף הרגסטים המונח עתה לפנינו, המבוסס על כל סוגי המקורות האפשריים. מסוימים מקטלגים באופן ברור כמקורות הכוללים נושאים יהודיים, כגון אוספי הארכיון המקומי המסומנים Judenschaft. מקורות אחרים נאספו מן ה"Insatzbücher (רישומים של הלוואות הניתנות כנגד שעבוד של קרקע). מעניינים במיוחד הרישומים ב"Insatzbuch של הכפר Bornheim, לא הרחק מן העיר, המלמדים לפרטי פרטים על פעילותם של יהודים מפרנקפורט במגזר הכפרי.³ תעודות רבות

1 *Germania Judaica*, III: 1350–1519, part 1, eds. A. Maimon & Y. Guggenheim, Tübingen 1987, pp. 346–393. וראה מאמריו: D. Andernacht, 'Der Frankfurter Judenfriedhof. Seine überörtliche Funktion im Mittelalter', *Gedenkschrift Bernhard Brilling*, eds. P. Freimark & H. Richtering, Hamburg 1988, pp. 77–89; idem, 'Die Verpfändung der Frankfurter Juden 1349, Zusammenhang und Folgen', *Udim*, III (1972), pp. 9–25.

2 I. Kracauer (ed.), *Urkundenbuch zur Geschichte der Juden in Frankfurt am Main von 1150–1400*, Frankfurt/M. 1914.

3 אנדרנכט, מס' 2905–3571, אם כי לא ברציפות. על סוגיה זו ראה מאמרי, שנמסר לצערי לדפוס.

לקוחות מספרי הפרוטוקולים של דיוני מועצת העיר והנהלתה, אחרות מן ההתכתבויות בין ערים שונות לבין פרנקפורט. לא מעט מן התיעוד אבד, כנזכר לעיל, ובייחוד ספרי החשבונות של העיר ורישומי בית המשפט. ואולם, אנדרנכט ידע למצוא רישומים רבים, בחלקם או במלואם, בחיבורים מלפני מאה שנה ויותר.⁴ סדרת מקורות חשובה ביותר הם הפנקסים המפרטים את ההוצאות על בניית בתי היהודים בגטו החדש (1461–1463, 1461–1461, Baubuch der Judengasse; מס' 1222 ואילך). אמנם מקור זה ידוע מכבר, אך סידור הרישומים באופן כרונולוגי, לצד התיעוד המקביל המלווה אותם, מאפשר עתה הבנה מלאה יותר של הקמת הגטו הראשון על אדמת גרמניה.⁵ הוא הדין ביחס לסדרת מקורות אחרת, תעודות ה־Stättigkeit, רשיונות הישיבה הקולקטיביים, שתנאייהם נקבעו כל כמה שנים מחדש (מס' 4 ואילך). רשימות שמיות אלה, המפרטות את המשפחות היהודיות בעלות רשיון ישיבה, מציינות את שמותיהם של רבים מבניהן ואת תשלומי המסים שלהן, שופכות אור על הריבוד הפנימי בתוך הקהילה ומשמשות בסיס לשחזור פרוסופוגרפי. גם הן פרנסו את המחקר כבר לפני מאה שנה ויותר,⁶ אך פרסומן לצד תעודות אחרות מאפשר עתה, כאמור, לשחזר גם בתחום זה תמונה סינכרונית רחבה. פרסום הרגסטים פותח אפוא שער לבחינה מחדשת של נושאים קלסיים, בתולדות יהודי פרנקפורט בפרט ובהיסטוריה של אירופה הימי ביניימית בכלל. כבר עתה, עוד לפני פרסום כרך המפתחות, שיאפשר חקירה שיטתית יותר, ניתן להצביע על נושאים רבים הנפתחים לראשונה בפני החוקר. כך, לדוגמה, הסוגיה המוזכרת לעיל של עסקי הכספים של יהודי פרנקפורט במחוזות הכפריים שמסביב לעיר.⁷ לבחינה שיטתית של שאלה זו, העומדת גם ביסוד התופעה של יהודים המתגוררים בעיירות ובכפרים (Landjuden), חובה לצרף את החומר המצוי אצל אנדרנכט לזה שהתפרסם לפני מספר שנים אצל Uta Löwenstein ואצל Friedrich Battenberg.⁸ אפשרויות חדשות נפתחות גם ביחס לאותו

לפני צאת ספרו של אנדרנכט: M. Toch, 'Wirtschaft und Geldwesen der Juden Frankfurts in Spätmittelalter und Frühneuzeit', *Geschichte und Kultur der Juden in Frankfurt*, ed.

K. Grözinger, Frankfurt/M. 1998 (in print)

G.L. Kriegk, *Frankfurter Bürgerzwiste und Zustände im Mittelalter*, 4
Frankfurt/M. 1862

I. Kracauer, 'Geschichte der Judengasse in Frankfurt am Main', *Festschrift zur 5
Jahrhundertfeier der israelitischen Gemeinde zu Frankfurt am Main 1804–1904*,
F. Backhaus, 'Die Einrichtung eines Ghettos für die Frankfurter Juden im Jahre 1462', *Hessisches Jahrbuch für
Landesgeschichte*, XXXIX (1989), pp. 59–86

K. Bücher, *Die Bevölkerung von Frankfurt am Main im XIV. und XV. Jahrhundert*, 6
Tübingen 1886, pp. 549–551, 555

7 'Aspects of Stratification of Early Modern German Jewry: Population History and Village Jews', 'In and Out
of the Ghetto'. *Jewish-Gentile Relations in Late Medieval and Early Modern Germany*,
eds. R. Po-chia Hsia & H. Lehmann, Cambridge 1995, pp. 77–89

U. Löwenstein (ed.), *Quellen zur Geschichte der Juden im Hessischen Staatsarchiv 8
Marburg 1267–1600*, I–III, Wiesbaden 1989; F. Battenberg (ed.), *Quellen zur
Geschichte der Juden im Hessischen Staatsarchiv Darmstadt 1080–1650*, Wiesbaden
1995

פן של חיי היהודים העולה עתה ביתר שאת כמוקד המחקר: היהודי כאדם וכפרט. להלן רשימת מקורות חלקית, מקרית וקצרה בסוגיה זו: מדי כמה שנים מזדמן לעיר יהודי, המציע לשלטונות את כישוריו הטכניים, למשל בתחום בניית דגמים או מערכות תמסורת של טחנות (מס' 2405, 2997, 3264). היכן רכשו אנשים אלה את כישוריהם? בשנת 1458 מבקש יהודי אחר, מומר, להתגייס כשכיר חרב לשירותה של פרנקפורט (מס' 1142).⁹ מה או מי הכשירוהו להיות לוחם פרש? בשנת 1493 מורים ראשי העיר על הוצאה להורג בשריפה של תליין ממינכן, כדין כופר, אך לא לפני שיחקר מי היהודייה שעמה קיים יחסים (מס' 2687). היש קשר בין מרכיבי הזהות של אדם זה לבין קיום יחסי מין עם אשה יהודייה? ומי היו היהודים הסקרנים שנתפסו בשנת 1506 כשהם מציצים באימוניהם של הקלעים העירוניים (מס' 3475)? מה היה פשעם החמור, שגרם להם להענש גם במכות וגם בקנס? ואם אנו כבר עוסקים ביחסי נוצרים-יהודים, כיצד עלינו להתייחס לשורה ארוכה של הערות נבזיות ששרבב אחד מפקידי מועצת העיר במשך עשור שנים, מ-1441 עד 1452, אל הפרוטוקולים שעסקו בנושאים יהודיים?¹⁰ הערות אלה יכולות לספק חומר לחקר התוקפנות המילולית,¹¹ והן מעידות על הנימה הארסית והאמוציונלית של שנאת היהודים בימי הביניים המאוחרים.¹²

הואיל ורבים מן המקורות הם בעלי אופי של סדרה, מתחייב מראש אופי הפרסום שנבחר – רגסט המתמצת את עיקרה של התעודה. הדבר מתחייב אף מן המספר העצום – 4,262 – של התעודות שנכללו בספר. ניסיונו הרב של אנדרנכט, חושי ההיסטוריים החדים והכרותו העמוקה את יהודי עירו במאה ה-12 מבטיחים שברגסטים נשמרה מידה מרבית של מידע. לגבי תעודות אחרות נותרת כמובן בעינה הבעיה היסודית של רגסט: חוסר יכולתו של המשתמש לעמוד על דקויות הניסוח המקורי. גם כאן יש לשבח את רגישותו של אנדרנכט, שידע לשזור במקומות הנכונים ציטוטים מן הטקסט המקורי לתוך הרגסטים. כך, דרך משל, הפנקס הנזכר העוסק בהוצאות הבנייה מזכיר בשנת 1461 את אתר

9 אנדרנכט, מס' 1142. גם לעניין המומרים קיים בספר חומר למכביר, וניתן להשתמש בו יחד עם המקרים שאספתי מן העיר נירנברג. ראו: מ' טוך, 'נירנברג', גרמניה יודאיקה, ג (לעיל, הערה 1), חלק 2, עמ' 1032-1031. הערה 223. ועיי' עתה: G. Mentgen, 'Jüdische Proselyten im Oberrheingebiet während des Spätmittelalters', *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*, CXLII (1994), pp. 117-139.

10 אנדרנכט, מס' 675, 684, 693, 703-705, 718, 758, 763, 764, 767, 772, 818, 822, 938, 979.

11 על כך עיי': W. Labov, 'Rules for Ritual Insult', *Studies in Social Interaction*, ed. D. Sudnow, New York 1972, pp. 120-168; D.R. Lesnick, 'Insults and Threats in Medieval Todi', *Journal of Medieval History*, XVII (1991), pp. 71-89; P. Burke, 'Insult and Blasphemy in Early Modern Italy', in: idem, *The Historical Anthropology of Early Modern Italy*, Cambridge 1987, pp. 95-109; M. Toch, 'Schimpfwörter im Dorf des Spätmittelalters', *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, CI (1993), pp. 310-327.

12 עניין זה נחקר בעיקר בתחום הספרות, אך הגיע הזמן לחדור גם לעולם השפה העממית. עיי' בינתיים: ב"צ דגני, דעת הקהל האנטי-יהודית כגורם לגרושם של היהודים מערי גרמניה, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית בירושלים, תשמ"ב; הנ"ל, 'עדויות על הופעת המרכיב "הפלילי" בסטריאוטיפ היהודי בגרמניה בשלהי ימי הביניים ובראשית העת החדשה', תרבות וחברה בתולדות ישראל בימי הביניים, קובץ מאמרים לזכר ח"ה בן-ששון, בעריכת ר' בונפיל ואחרים, ירושלים תשמ"ט, עמ' 655-686.

הגטו החדש בשולי העיר. המקום נקרא כרגיל Wollgraben, אך מכונה כאן 'מצרים' (Ägypten)!¹³ דוגמה זו תורמת באופן ישיר לוויכוחים המתנהלים עתה על הדרך שבה ראו יהודים ונוצרים אלה את אלה בימי הביניים. היש עדות חדה יותר ליכולת ההבחנה, במקרה זה של נוצרים, לאופן שבו הצד הנגדי, במקרה זה יהודים, מבטא את הווייתו?

מיכאל טוך